



SMS Albatross 1915

Albatrossmuseet idag

Erik Hoffstedt

Morgonen den andra juli 1915 var solig på Gotland. De boende på Möstra ön gjorde sina lantliga morgonsysslor, utfodrade höns och gris, mjölkade korna, hela tiden med ett dovt mullrande över havet som bakgrundsljud. "Det kan väl inta vara åska, nu när vädret är så vackert?"

Nej, åska var det inte. Mullret kom från en sjöstrid öster om ön. Engagerade var tyska minkryssaren SMS *Albatross* med eskort och en stor rysk eskader bestående av tre pansarkryssare och tre kryssare, varav två tunga under befäl av konteramiral Bachirow.

SMS *Albatross* var ett arbetsfartyg sjösatt 1907, specialbyggt att lägga ut minor. Hon var kollega med svenska flottans *Clas Fleming* från samma tid. *Albatross* var 102 meter lång och bestyckad med 8 stycken 88 millimeters kanoner. Fartyget kunde göra 20 knop om ångmaskinerna pressades. Ombord fanns plats för över 200 minor. Besättningen, under befäl av fregattenkapitän Fritz West, bestod av 230-240 man, flertalet värnpliktiga med vitt skilda yrkeserfarenheter.

Under det första krigsåret 1914 var *Albatross* sysselsatt i Nordsjön. Vintern 1914-1915 flyttades hon till Östersjön med baser i Kiel och Danzig. Uppdraget nu under hennes tredje expedition i Östersjön var

Erik Hoffstedt är maskintekniker, pensionerad överläkare numera museiföreståndare.



Albatross beskjuts. Oljemålning av Jakob Hägg. Foto: Erling Klintfors, SMTM.

att minera runt Bogskär i den Åländska skärgården. Avsikten var att störa tsarrikets kommunikationer till de finländska hamnarna under rysk överhöghet.

Albatross hade fullastad med över 200 minor lämnat Danzig efter midnatt den första juli tillsammans med en eskort av kryssare och torpedbåtar. *Albatross* och hennes systerfartyg *Nautilus* var guldägg i tyske kejsarens marin och skulle skyddas på sina expeditioner. Chef för styrkan var en kommodore van Karpf. På kvällen den första juli lade *Albatross* ut sin minlast. I sommarnatten, lite dimmig, ångade eskadern hem mot Tyskland.

Ryssarna hade redan någon månad efter krigsutbrottet genom kryssaren *Magdeburgs* förlisning kommit över tyskarnas koder och signalbok. De kunde nu såväl som under återstoden av första världskriget följa tysk radiotrafik och signalering utan att motståndarna upptäckte detta.

van Karpf beordrade på morgonen stora delar av *Albatross* eskort att styra mot Baltikum. *Albatross* med ett reducerat skydd skulle fortsätta mot Danzig.



Den tyska mineryssaren *Albatross* grundstött utanför Gotlands kust. Ur SMTM:s arkiv. Fotograf okänd.

Klockan 06.30 drabbade de tyska fartygen och *Albatross* samman. Striden blev ojämn på grund av rysk överlägsenhet. *Albatross* var huvudmål. Fartyget träffades av 12 stycken 21 centimeters granater, 9 stycken 15 centimeters granater och fyra projektiler av mindre kaliber. Fartyget skadades svårt, eld utbröt i ett färgförråd och sjukhytten, trygghetens symbol, förstördes av en fullträff. 27 besättningsmän omkom, 51 skadades mer eller mindre svårt.

För att rädda vad som räddas kunde sätta fregattenkapitän West västlig kurs mot Gotland och skyddande svensk neutralitet. Den ryska beskjutningen fortsatte, trots att *Albatross* nått svenskt territorialvatten. Fartyget styr in mellan Östergarnsholm och storön, inte ens detta hindrade den ryska artillerielden.

Så plötsligt blev det tyst. Klockan 08.15 kördes *Albatross* upp på stranden söder om Herrvik. Lokalbefolkningen kunde följa slutstriden från utsiktspunkter på omgivande berg. När kanonaderna tystnat rusade

man till strandningsplatsen för att erbjuda humanitär hjälp till de skadade. En läkare anländer med båt från Ljugarn och organiserar det medicinska omhändertagandet ombord. Öns nybildade Röda Kors skickar ut personal. Ytterligare fyra läkare anländer från Visby. Ett tillfälligt sjukhus upprättas i Roma för att vårda de skadade. I 18 i Visby utrustar en velocipedpluton för att bevaka fartyg och sjömän. Gruppen färdas med extratåg till Roma på mitten av Gotland och sedan för egen kraft till strandningsplatsen.

På eftermiddagen den andra juli halar fartygschefen den kejserliga tyska örlogsflaggan. Ansvar för fartyg och besättning vilar nu på den svenska regeringen till krigets slut i november 1918. På kvällen samma dag begravs 26 döda tyska sjömän på Östergarns kyrkogård. En man försvann i havet och har icke återfunnits. År 1916 restes en stor gravsten. Medel till denna insamlades på initiativ av dåvarande drottning Viktoria.

Vetskap om *Albatross* strandning spred sig snabbt på Gotland och nådde bland annat Visbys yrkesfotografer. Här fanns en möjlighet att sälja bilder och producera vykort. Först på plats var Måns Birger Bruzelius, fotograf och ägare till en motorcykel med sidvagn. I denna lastade han kamera, stativ och vad han kunde uppbringa av glasplåtar. Flera av hans kollegor arbetade senare på strandningsplatsen, till och med fotografer från huvudstaden. Fotografierna från tiden är en viktig källa till kunskap om händelsen och som vi senare skall se grunden till Albatrossmuseet.

För den svenska regeringen gällde det nu att ordna inkvartering för de tyska sjömännen. Kampanjhemmet vid Roma Sockerbruk blev temporär lösning. Husen stod för tillfället tomma. De nyttjades bara när sockerbruket var i drift under höstarna. Här inlogerades manskapet, officerarna bodde i en närliggande gästgivargård.

Sjömännen var hela tiden i tysk tjänst, de bar uniform och fick sin dagpenning från tyska flottan. Många sysselsattes i det gotländska skogs- och jordbruket. För de tekniskt kunniga fanns det arbetsuppgifter i underhållsarbetet på sockerbruket. Hele tiden övervakades tyskarna av en svensk vaktstyrka.

På fritiden ordnades musikkvällar och idrottstävlingar. Sjömännen kom, både i arbete och under ledighet, i nära kontakt med gotlänningarna. Det knöts band, ibland livslånga. Relationer uppstod mellan sjömän och unga gotländskor. Flera sjömän blev fäder under tiden på ön.

När 1915-års betkampanj inleddes flyttades besättningen till Blåhäll vid Tofta skjutfält. Kontakterna med civilsamhället fortsatte. Det fanns möjlighet till permission, inte minst för att besöka anhöriga i hemlandet.

Hösten 1917 flyttades tyskarna till Skillingaryd i Småland, främst av bevakningstekniska skäl. Här gjordes flera rymningsförsök, flera blev lyckade. En tunnel grävdes under lägerstängslet så de internerade kunde nå Skillingaryds lockelser kvällar och nätter.

Den svårt skadade *Albatross* bärgades av tre ångare från Neptunbolaget. Efter stora ansträngningar kom fartyget loss den 23:e juli. Skeppet bogserades, med eskort av svenska örlogsmän, till Fårösund. Dåtidens gotländska hamnar underkändes både av svenska och tyska myndigheter vad gällde säkerhet vid oväder. *Albatross* drogs därför i slutet av september 1915 till Oskarshamn under skydd av jagarna *Magne* och *Wide*.

Under återstoden av första världskriget låg fartyget i den småländska hamnen inramad av svenska bevakningsfartyg. Ombord fanns, under befäl av sekonden kapten Karl Bühler, en mindre grupp sjömän. De hade samma relativa frihet som sina på Gotland internerade kamrater. De träffade småländskor, officerarna umgicks med stadens societet. Kapten Bühler gifte sig med en borgarflicka från orten, som sedan följde honom till Tyskland.

När kriget var slut återfick Tyskland, dock inte det kejsrerliga riket utan en socialistisk republik, sin *Albatross*. För egen maskin kunde *Albatross* segla hem vid årsskiftet 1918-1919. I enlighet med Versaillesfreden skrotades fartyget i Kiel tämligen snart.

Här skulle vår historia kunnat sluta. Många var emellertid intresserade av händelsen kring *Albatross*. Den muntliga traditionen är och har varit stark på Gotland. Det berättades om skeppet, om vaktjänst kring sjömännen och om relationer med dem. I många byråldador runt ön fanns föremål från fartyget gömda. Ibland publicerades någon artikel i lokaltidningarna. Intresset hölls vid liv.

Mängder av brev och vykort utväxlades. Filatelister började intressera sig för "Albatrossposten" och det gavs ut en alldeles egen bok härom.

Så fanns också fotografierna. Dessa kom särskilt att intressera Svante Hedin, fotograf, amatörforskare och lärare på Konstfackskolan. Hedin hittade över 200 bilder med anknytning till händelsen. Valda delar ställdes



Effekter bärgas. Ur SMTM:s arkiv. Fotograf okänd.

ut på Fotografiska Museet i Stockholm 1976. Besökarna imponerades av den höga kvaliteten på kopiorna från glasplåtarna. Utställningen visades därefter på Gotland. Steget var inte stort för att därefter skapa ett permanent hem för bilderna och föremål som skänkts.

I två rum på övervåningen i Östergarns Bygdegård öppnades den andra juli 1977 Albatrossmuseet. Lokalen var trång och en brant trappa måste äntras för tillträde. Trots detta lockade museet årligen omkring 400 besökare som kunde studera fartygsmodeller, foton, dokument och föremål med anknytning till *Albatross*.

Samlingarna växte, trappan hindrade många presumtiva gäster och intresset för museet ökade. Den ideella föreningen bakom museet började söka en ny lokal.

Fisket efter torsk, lax och strömming var betydande ännu för 15-20 år sedan. Nya lokaler planerades och byggdes i Herrvik för att ta hand om fångsterna. Plötsligt dog det strandnära fisket. Bodar stod tomma. En halv-färdig byggnad i norra delen av hamnen intresserade museiföreningen. År

2007 hade en lokal fiskare börjat bygga en ny bod på över 100 kvadratmeter men arbetet avstannade. Museiföreningens ordförande promenerade ofta längs stranden och såg potentialen i byggnaden. Närheten till havet med utsikt över de vatten *Albatross* beseglat 1915. Här kunde skapas något, trots att dörrarna stod vidöppna, golv och isolering saknades och att duvor ibland tog sin tillflykt till huset.

En lång resa påbörjades 2012. Här gällde att finna ekonomiska stöttepelare, hantverkare och frivilliga för att skapa en värdig lokal för föreningens samlingar. Myndigheters byråkrati måste besegras. Ny dispens från strandskyddet, nytt bygglov, tillstånd för VA, allt skulle finnas på plats.

När det fanns pengar i kassan byggdes och målades det. När medlen började tryta skrevs nya ansökningshandlingar och så rullade åren på. En vacker dag stod föreningen, efter tusentals arbetade timmar, hundratals koppar kaffe med mackor och en och annan besviken svordom, med en färdig men tom utställningsyta. Under hela tiden pågick de vanliga visningarna och guidningarna i det gamla museet.

Tack vare en frikostig donation kunde Albatrossföreningen inleda ett samarbete med Läns museet i Visby. Tillsammans med kunniga och professionella museimänniskor skapades en ny Albatrossutställning med en tredubbelt större yta i markplanet, stora panoramafönster mot havet, kort sagt en passande plats för minnena kring SMS *Albatross*.

Den andra juli 2022 togs det nya museet officiellt i bruk. Tysklands ambassadör invigningstalade, musik, tal av öns landshövding och många andra och lunch för inbjudna skapade en festdag.

Intresset för museet är stort, trots att själva händelsen inföll på farfars fars tid. Besökare har strömmat till i sommar och framtidstron i museiföreningen är stark.

Besök oss i Herrviks hamn! Hemsidan www.albatrossmuseet.se berättar om öppettider.

Litteratur

Mirja Arnshav, *Albatross ett svenskt-tyskt kulturarv* i Sjöhistorisk Årsbok 2016-2017 (Historiska Media 2017), 76–95.

Henning Hammargren, *Gotland en försvarshistorisk och ekonomisk-geografisk studie* (Marinlitteraturföreningens förlag etc), 79–98.

Svante Hedin, *Albatross en händelse under första världskriget* (nya vyer 2002).

Erik Hoffstedt, *Albatrossmuseet i Östergarn i ny lokal* i Från Gutabygd 2022 (Gotlands Hembygdsförbunds Förlag 2022), 90–97

Gunnar Möller, *Minkriget i Östersjön 1914–1915* (Columbus förlag 2016) 343–359.

Leonard Nordin, *En bygdeskildring från Östra Gotland* (Wessmans Musikförlag 2017), 89–96.

Röda Korset på Gotland 100 år. Eldsjälarnas bok (Gotlandica Förlag 2016), 65–69.

Erich Thiery, *SMS Albatross* (Gotlands Allehanda 1965).